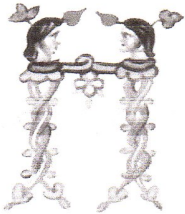

Η «ΚΑΜΗΛΟΣ»

ΣΤΑ ΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΙΗΣΟΥ ΤΑ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟΝ ΠΛΟΥΤΟ

Ερμηνευτική προσέγγιση των χωρίων Ματθ. 19, 24, Μάρκ. 10, 25, Λουκ. 18, 25.

● Του Ιωάννη Καραβιδόπουλου,
Ομότ. Καθηγητή της Θεολογικής Σχολής ΑΠΘ

συζήτηση του Ιησού με τον πλούσιο άρχοντα¹ για τις προϋποθέσεις εισόδου στη Βασιλεία του Θεού τελειώνει με την επισήμανση του Ιησού προς τους μαθητές του: «Ευκοπώτερόν ἐστιν κάμηλον διὰ τρυπήματος ραφίδος διελθεῖν ἢ πλούσιον εἰσελθεῖν εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ» (Ματθ.19,24). Το λόγιον διασώζεται και από τους τρεις Συνοπτικούς Ευαγγελιστές με κάποιες μικρές παραλλαγές² και πρέπει για την κατανόησή του να συνδυασθεί με

την αμέσως επόμενη φράση του Ιησού προς τους εκπληκτους για τον απόλυτο χαρακτήρα της διαβεβαίωσής του μαθητές «παρὰ ἀνθρώποις τοῦτο ἀδύνατόν ἐστιν, παρὰ δὲ τῷ Θεῷ πάντα δυνατά.» (Ματθ. 19,26 και παράλλ.). Το ερώτημα που θα εξετάσουμε είναι, εάν η λ. κάμηλος εδώ δηλώνει το ζώο καμήλα ή το καραβόσχοινο (το παλαμάρι). Η αφορμή γ'αυτό το σύντομο άρθρο παρέχεται από σχετικό άρθρο του Ομότιμου Καθηγητή της Γλωσσολογίας (ΑΠΘ) και φίλου κ. Χαράλαμπου Συμεωνίδη στο περιοδικό *Ενατενίσεις* (2013, τεύχ. 20, Μά-

¹ «Άρχων» χαρακτηρίζεται στη διήγηση του Λουκά (18,18), στον Ματθαίο και Μάρκο γενικά κάποιος («εἷς»), ο οποίος στη συνέχεια του Ματθαίου χαρακτηρίζεται ως «νεανίσκος» (19,20).

² Στον Ματθ. αντί «τρυπήματος» ορισμένα χειρόγραφα έχουν «τρήματος» ή κατ' επίδραση του Μάρκ. «τρυμαλιάς», στον Μάρκ. αντί «τρυμαλιάς» έχουν «τρήματος» ή «τρυπήματος» και αντί «ραφίδος» «βελόνης» και στον Λουκ. αντί «τρήματος» έχουν «τρυπήματος» ή «τρυμαλιάς» και αντί «βελόνης» «ραφίδος».

ιος-Αύγουστος, σ.61-63) με τίτλο: «Το Ευαγγελικό 'κάμηλος' σημαίνει την καμήλα ή το παλαμάρι;». Στο ερώτημα αυτό απαντά ο συγγρ. αποδεχόμενος τη β' άποψη με γλωσσολογικά επιχειρήματα άξια προσοχής. Εμείς θα εξετάσουμε εδώ το σχετικό λόγο του Ιησού μέσα στο γενικότερο ερμηνευτικό πλαίσιο, στις παροιμιακές εκφράσεις και τα πολιτιστικά δεδομένα της εποχής του κειμένου. Πιστεύουμε ότι ο επιστημονικός διάλογος, όταν γίνεται με καλή πρόθεση, προάγει την έρευνα και με την πεποίθηση αυτή γράφεται το παρόν άρθρο χωρίς καμία αιχμή κατά του αγαπητού συναδέλφου, του οποίου τις γλωσσολογικές επισημάνσεις εκτιμώ βαθύτατα και σεβόμαι.

1. «Η εικόνα που χρησιμοποιεί ο Χριστός», γράφει ο κ. Συμεωνίδης, «είναι απόλυτα κατανοητή από τους ψαράδες, καθώς είναι παρμένη από την ίδια καθημερινή τους ενασχόληση, εφόσον πολύ συχνά μπαλώνουν τα δίχτυά τους με τις βελόνες που χειρίζονται οι ίδιοι» (σ. 63) και αμέσως κατόπι κάνει λόγο για «λογική εξέταση του χωρίου». Το επιχειρήμα της εκλογικεύσης αδυνατίζει τη θέση που υποστηρίζει ο συγγρ., δεδομένου ότι, όπως γνωρίζουν οι ασχολούμενοι με την κριτική του κειμένου της Καινής Διαθήκης, αλλά και άλλων αρχαίων κειμένων, όταν μια ανάγνωση είναι πιο λογική και κατανοητή, αποτελεί μεταγενέστερη «βελτίωση» του κειμένου, ενώ η δυσκολότερη στην κατανόησή της γραφή είναι ισχυρότερη και αρχαιότερη, κατά το γνωστό αξίωμα, που ασφαλώς γνωρίζει ο κ. Σ., «lectio difficilior potior». Έτσι, μερικοί μεταγενέστεροι αντιγραφείς χειρογράφων στην επιθυμία τους να καταστήσουν το κείμενο πιο λογικό αντικατάστησαν το κάμηλος (με ήτα) με το κάμιλος (με γιώτα) που σημαίνει παλαμάρι αλλά δεν απαντά πριν από τον 10^ο μ.Χ. αιώνα. Αυτό συμβαίνει στην περίπτωση του Μάρκ. 10, 25 στα μικρογράμματα χειρόγραφα 13 (του 13^{ου} αι. που βρίσκεται στην Εθνική Βιβλιοθήκη των Παρισίων με αρ. Bibl. Nat. Gr 50), και 28 (του 11^{ου} αι., στην ίδια βιβλιοθήκη Bibl. Nat. Gr 379) και στην περίπτωση του Λουκ. 18, 25 στα χειρόγραφα S (ή 028) κεφαλαιογράμματο του 10^{ου} αι. (με χρονολογία 949, που βρίσκεται στη Βιβλιοθήκη του Βατικανού Vat. gr 354), στην ομάδα 12 χειρογράφων που χαρακτηρίζονται διεθνώς ως f¹³ (ή ομάδα Ferrar), στο 1010 (του 12^{ου} αι. της Μονής Ιβήρων αρ.738 [66], και

στο 1424 (του 9/10^{ου} αι, στο Maywood, Theol. Sem. Gruber Ms 152) και σε μερικά άλλα. Η λ. κάμιλος που έχουν τα παραπάνω χειρόγραφα σημαίνει το «παχύ σχοινίον» κατά το λεξικό Σουίδα ή Σούδα και Σχόλια εις Αριστοφάνους Σφήκες 1030 που παραθέτουν οι H.G/Liddell- R.Scott με το σχόλιο: «Η λ., κάμιλος πιθανώς έχει την αρχήν αυτής εκ του γνωστού χωρίου της Κ.Δ. (Ευαγ. κ. Ματθ. ιθ' 24 'ευκοπώτερόν εστιν...'), ένθα υπό τινων ενομίσθη καταλληλοτέρα προς την παρομοίωσιν η έννοια του σχοινίου ή της καμήλου. Αλλ' οι Άραβες έχουσι παροιμίαν περί ελέφαντος διερχομένου δια της οπής της βελόνης. Και το 'διυλίζοντες τον κώνωπα την δε κάμηλον καταπίνοντες' είναι ομοίως παροιμώδης φράσις εν τω Ευαγ. κ. Ματθ. κγ' 24»³. Ας σημειωθεί ότι την λ. κάμιλος δεν υιοθετεί καμία από τις παλιές ή νέες κριτικές εκδόσεις της Κ.Δ., ενώ όλες οι σύγχρονες ξενόγλωσσες και ελληνικές μεταφράσεις της Κ.Δ. (βλ. ηλεκτρονικό πρόγραμμα Bibleworks 9) υιοθετούν την έννοια καμήλα.

2. Μία διευκρίνιση για τις αρχαίες ανατολικές μεταφράσεις της Κ.Δ. που επικαλείται ο συναδέλφος. Κατά το κλασικό Αρμενικό Λεξικό Nor Bargirk Haygazian Lezvi, τόμ. II, σ. 189, η λ. «Malkh» έχει δύο έννοιες 1) καμήλα και 2) καραβόχοινο, καλώδιο. Επίσης η Αραβική λ. «jamal» σημαίνει μόνο καμήλα. Τέλος, κατά το Thesaurus Syriacus του R. Payne Smith, Gamal σημαίνει «καμήλα» (σύμφωνα με πληροφορία του Αρμενικής καταγωγής συναδέλφου της Π.Δ. σε Πανεπιστήμιο του Καναδά και επί σειρά ετών συμβούλου των μεταφραστών των Ενωμένων Βιβλικών Εταιριών Manuel Jinbachian, τον οποίο και ευχαριστώ). Πέραν των παραπάνω διευκρινίσεων οι γλωσσολογικές παρατηρήσεις του συναδέλφου είναι σημαντικές και αξιοπρόσεκτες, δεν είναι όμως αποφασιστικής σημασίας για την ερμηνεία του χωρίου. Αποτελούν μια λαμπερή ψηφίδα στο ψηφιδωτό του εξεταζόμενου ευαγγελικού χωρίου, για να έχει όμως κανείς μια συνολική εικόνα του ψηφιδωτού και να το κατανοήσει σωστά, χρειάζεται η όλη ατμόσφαιρα του ιουδαϊκού κόσμου της εποχής του, με τις παροιμιακές εκφράσεις του που δηλώνουν το δύσκολο ή και αδύνατο κάποιας ενέργειας με τη χρήση εικόνων, όπως της καμήλας ή του ελέφαντα που δεν μπορεί να διέλθει από οπή βελόνας⁴.

³ H.G/Liddell- R.Scott, *Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσης*, μεταφρασθέν εκ της Αγγλικής εις την Ελληνική υπό Ε. Π. Μόσχου, επιστασία Μ. Κωνσταντινίδου, τόμ.2, σ.592, εκδότης Ι. Σιδέρης, Αθήνα χχ.

⁴ Ότι πρόκειται για τη βελονότρυπα δέχονται όλες οι ελληνικές και ξενόγλωσσες μεταφράσεις του χωρίου, πλην της του Π. Τρεμπέλα, ο οποίος μεταφράζει «...από την τρύπα που ανοίγει η βελόνα.» (*Η Καινή Διαθήκη μετά συντόμου ερμηνείας*, 1985, 25η έκδ., σ. 84, 182. 326), της ερμηνευτικής απόδοσης του Ι. Κολιτσάρα, 1979, 10^η έκδ., σ. 85, 169, 286, και του Ντ. Χριστιανόπουλου, *Το άγιο και ιερό Ευαγγέλιο κατά τον Ματθαίο*, 1996, σ. 60, καθώς και του Αθ. Δελπκωστόπουλου, *Η Καινή Διαθήκη σε Νεοελληνική απόδοση*, 1996, σ. 82, 143, 227.

3. Δεν είναι πλήρως ακριβής η άποψη του συναδέλφου ότι «οι Πατέρες της Εκκλησίας (όπως ο Παπίας, ο Ειρηναίος, ο Κλήμης Αλεξανδρείας [προφανώς εννοεί τον Κλήμεντα τον Αλεξανδρέα, που δεν υπήρξε ποτέ επίσκοπος Αλεξανδρείας – όπως απονοεί η γενική], ο Ιερώνυμος) δέχονται ότι η Αραμαϊκή ήταν η αρχική γλώσσα στην οποία γράφθηκαν τμήματα της Κ.Δ.» (σ.62). Το ακριβές είναι ότι μόνο ένας αρχικός πυρήνας του κατά Ματθαίον με λόγια του Ιησού γράφηκε στα Αραμαϊκά, όπως μας πληροφορεί ο Παπίας, επίσκοπος Ιεράπολης της Φρυγίας (125 μ.Χ.) γράφοντας τα εξής: «Ματθαίος μὲν οὖν ἑβραϊδί διαλέκτῳ τὰ λόγια συνετάξατο, ἠρμίνευσε δ' αὐτὰ ὡς ἦν δυνατὸς ἕκαστος» (Ευσεβίου, Εκκλ. Ιστορία Γ' 39, 16). Επίσης ο Ειρηναίος στα τέλη του 2^{ου} αιώνα γράφει: «Ὁ μὲν δὴ Ματθαῖος ἐν τοῖς Ἑβραίοις τῆ ἰδίᾳ αὐτῶν διαλέκτῳ καὶ γραφῆν ἐξήνεγκε τοῦ εὐαγγελίου, τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Παύλου ἐν Ῥώμῃ εὐαγγελιζομένων καὶ θεμελιούντων τὴν Ἐκκλησίαν.» (Ευσεβίου, Εκκλ. ιστορία Ε' 8, 2). Τα ίδια περίπου μας πληροφοροῦν και οι Ωριγένης (Ευσεβίου, Εκκλ. Ιστορία ΣΤ' 25, 4) και Επιφάνιος (Κατὰ Αἰρέσεων 30, 3), επιβεβαιώνοντας την πληροφορία του Παπία:

4. Οι ερμηνευτές Πατέρες της Εκκλησίας καταννοῦν τη λ. κάμηλος με την έννοια της καμήλας, δεν αγνοοῦν ὅμως και την άποψη περί σχοινίου, την οποία αναφέρουν ως δεύτερη δυνατότητα, στη συνέχεια του λόγου τους ὅμως μιλῶν μόνο για καμήλα, παραλείποντας τα περί σχοινίου⁵. Μόνο ο Κύριλλος Αλεξανδρείας – σ' αυτό ομολογουμένως ο κ. Συμεωνίδης έχει απόλυτο δίκαιο - ερμηνεύοντας το Λουκ.18, 25 δηλώνει σαφώς: «Κάμπλον ενταυθά φησιν, οὐ τὸ ζῶον τὸ ἀχθοφόρον, ἀλλὰ τὸ παχὺ σχοινίον, ἐν ᾧ δεσμεύουσι τὰς ἀγκύ-

ρας οἱ ναῦται...διὸ καὶ Θεοῦ ἔργον αὐτὸ ἔφησεν εἶναι, ἵνα δείξῃ ὅτι δεῖ τῆς χάριτος τῷ μέλλοντι τοῦτο κατορθοῦν» (PG 72, 429).

5. Από τους νεότερους και συγχρόνους υπομνηματιστές των τριῶν Συνοπτικῶν ευαγγελιστῶν, ανεξάρτητα ἀπὸ την ομολογιακή τους προέλευση, ὅλοι δέχονται ὅτι στο ὑπὸ ἐξέταση λόγιο η λ. κάμηλος δηλώνει την καμήλα⁶.

Τέλος, 6. ἔχει αποφασιστική σημασία το γεγονός ὅτι στην περιρρέουσα Ιουδαϊκή ατμόσφαιρα της εποχῆς των Ευαγγελίων κυριαρχοῦν παροιμιακές ἐκφράσεις με εἰκόνες που αναφέρουν την καμήλα ἢ τον ελέφαντα που δεν διέρχονται δια της οπῆς βελόνης προς δὴλωση του δυσχεροῦς ἢ και αδυνάτου χαρακτήρα κάποιου εγχειρήματος. Στο Ταλμούδ π.χ. για να περιορισθοῦμε σε ἓνα χαρακτηριστικό παράδειγμα, ἀπαντᾷ ἡ φράση προς δὴλωση του αδυνάτου: «ελέφας διερχόμενος δια της οπῆς βελόνης» (Berachoth 55b και Baba Metzia 38b). Παρόμοια παροιμιακή ἐκφραση του αδυνάτου ἢ δυσκόλου που υπερνικεῖται με την πίστη του ἀνθρώπου ἀπηχεῖται στη φράση του Ιησοῦ, «Ἀμὴν γὰρ λέγω ὑμῖν, ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, ἐρεῖτε τῷ ὄρει τούτῳ, μεταβαθῆναι ἐκεῖ, καὶ μεταβήσεται, καὶ οὐδὲν ἀδυνατήσει ὑμῖν» (Ματθ. 17, 20). Επίσης: «Ἐὰν ἔχητε πίστιν καὶ μὴ διακριθῆτε...κἀν τῷ ὄρει τούτῳ εἶπτε, ἄρθῃτι καὶ βλήθῃτι εἰς τὴν θάλασσαν, γενήσεται». Καὶ γενικεύοντας σημειώνει: «Καὶ πάντα ὅσα ἂν αἰτήσῃτε ἐν τῇ προσευχῇ πιστεύοντες λάψετε» (Ματθ. 21, 21. βλ. και Μάρκ. 11, 23. Ἀ' Κορ. 13, 2). Στο ἴδιο κείμενο της υπερφύλαξης με εἰκόνες της εποχῆς ἐντάσσεται καὶ τὸ λόγιο του Ιησοῦ για την καμήλα που εἶναι αδύνατο να διέλθῃ ἀπὸ την οπῆ βελόνης.

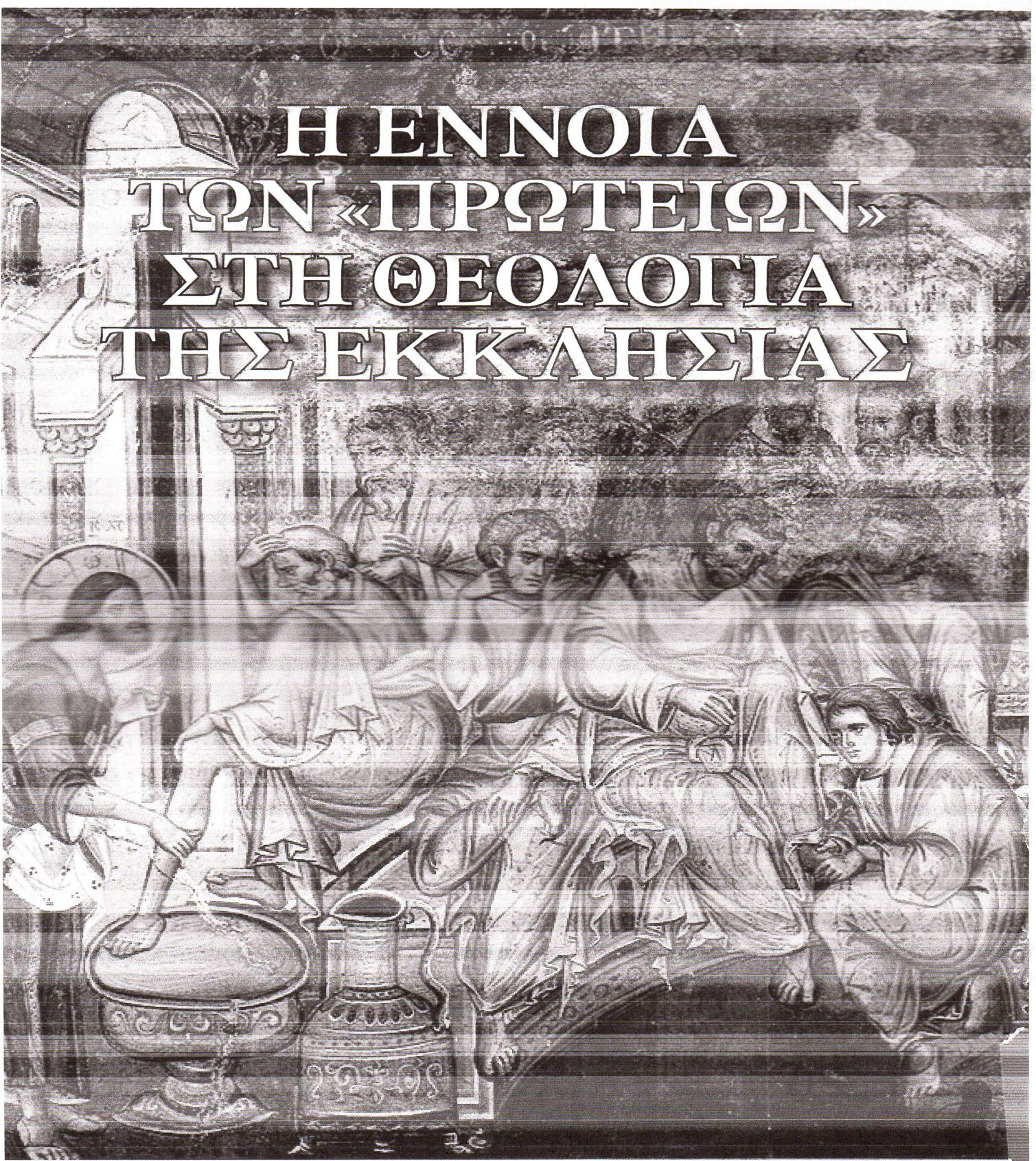
Τελικὰ, δεν πρέπει να παραβλέπει κανείς τις ἀντιλήψεις ἢ και ἐκφράσεις της περιρρέουσας ατμόσφαιρας της εποχῆς για την κατανόηση κάποιου ευαγγελικῶν λόγιου. Για το συγκεκριμένο λόγιο ας ἐπαναλάβουμε ὅτι ἡ εἰκόνα του αδυνάτου που ἐκφράζει μετριάζεται ἢ και καταργεῖται με τη φράση του Ιησοῦ που ἀκολουθεῖ: «Παρὰ ἀνθρώπων τοῦτο ἀδύνατόν ἐστιν, παρὰ δὲ Θεῶ πάντα δυνατὰ» (Ματθ. 19, 26. βλ. και Μάρκ. 10, 27. Λουκ. 18, 27). ■

⁵ Ἐκ των πολλῶν ἀναφέρουμε τους Κλήμεντα Αλεξανδρέα PG 9, 605.9,632. Ιωάννη Χρυσόστομο PG 51,20. PG 56, 275. PG 58, 605. PG 61, 495. PG 62, 467. Θεοφύλακτο PG 123, 1013. Ευθύμιο Ζυγαβινὸ PG 129, 525 κ.ά.π.

⁶ Ἀπὸ τα πολυάριθμα ερμηνευτικὰ υπομνήματα ἀναφέρουμε κατ'ἐπιλογὴν τα P.Bonnard, *L'Évangile selon Saint Matthieu*, 1963, σ.289. W.Lane, *The Gospel according to Mark*, 1979, σ. 369 (και ἰδιαίτερα σημ. 52). W.Grundmann, *Das Evangelium nach Matthäus*, 1968, σ. 434., του ἰδίου, *Das Evangelium nach Markus*, 1965, σ. 213, του ἰδίου. *Das Evangelium nach Lukas*, σ. 353, κ.π.ά.

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΩΝ «ΠΡΩΤΕΙΩΝ» ΣΤΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

● **Του Βασιλείου Τ. Γιούλτση**
Όμώτιμου Καθηγητῆ Θεολογικῆς Σχολῆς ΑΠΘ

ΓΕΝΙΚΑ

Ἡ Ἐκκλησία, στή διάρκεια τῶν δύο χιλιετιῶν τῆς πορείας της, στάθηκε πάντοτε κοντά στίς ἀγωνίες, τά ἀδιέξοδα καί τά προβλήματα τοῦ ἱστορικοῦ ἀνθρώπου. Ἡ σταθερότητα στή διατήρηση αὐτῆς τῆς στάσεως δέν ἐπιρεάστηκε ποτέ ἀπό τίς περιοδικές διαταράξεις τῶν σχέσεων τοῦ πλάσματος μέ τόν Πλάστη του. Γι' αὐτό καί εἶναι δύσκολο, ἂν ὄχι παράλογο νά ἀποσυνδέσει κανεῖς τήν Ἐκκλησία ἀπό τόν κόσμο, νά ἀγνοήσει τή μέριμνά της γιά τόν ἄνθρωπο, τίς κοινωνίες του καί τόν πολιτισμό. Ἡ μέριμνα, πού ἐμπειρικά μεταμορφώνεται σέ ποιμαντική εὐθύνη, ἱεραποστολή, ἀγιασμό καί φιλανθρωπία, βλέπει τίς δραματικές συνέπειες τῆς πτώσεως, τά θειά καί τίς περιπέτειες τοῦ «πεπτωκότος», τήν κρίση τῆς ἱστορίας καί τὸ ἀπώτερο πεπρωμένο τοῦ πλανήτη. Βλέπει ἀκόμη τή διατάραξη στό πρόσωπο τοῦ ἀνθρώπου τῆς ἰσορροπίας τῆς κτίσεως καί τῆς ἀλλοιώσεως τοῦ σκοποῦ τῆς δημιουργίας¹.

Εἶναι ἡ ἀσκητική θέαση τοῦ κόσμου, πού συνειδητοποιεῖ τά ἀποτελέσματα τοῦ ὀλισθήματος τῶν πρωτοπλάστων, καί στρέφει μέ αἰσιοδοξία καί ἐλπίδα τόν πιστό στήν ὑπέρβαση, στό κεντρικό γεγονός τῆς Πεντηκοστῆς, τήν ἐνθεν ἀποστολή τῆς Ἐκκλησίας.

Ἐδῶ ἔχει τήν ἀπαρχή της ἡ δυνατότητα ἐπιστροφῆς στή «*χαμένη πατρίδα*», τόν «*ἀπολεσθέντα παράδεισο*». Εἶναι τὸ λῦτρο τῆς θείας ἐνανθρωπήσεως ὡς ἐπανάκτηση τοῦ «*κατ' εἰκόνα*», εἶναι ἡ ἐκπλήρωση τῆς προφητικῆς ὑποσχέσεως τοῦ Κυρίου γιά τήν κάθοδο καί τήν ἀέναν παρουσία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος στόν κόσμο. Τό ἐπιβεβαιώνει ἡ χρήση τοῦ λειτουργικοῦ-ἐνεστωτικοῦ χρόνου στό θριαμβικό ἰδιόμελο τοῦ ἑσπερινοῦ τῆς Πεντηκοστῆς: «*Πάντα χορηγεῖ τό Πνεῦμα τό ἄγιον, βρῦει προφητείας, ἱερέας τελειοῖ, ἀγραμμάτους σοφίαν ἐδίδασκεν, ἀλιεῖς θεολόγους ἀνέδειξεν, ὄλον συγκροτεῖ τόν θεσμόν τῆς Ἐκκλησίας...*».

Κατά τήν ὀρθόδοξη θεολογία ἡ Ἐκκλησία ἀγκαλιάζει καί συνέχει τόν ἄνθρωπο καί τή δη-

μιουργία, δυναμικά δέ τείνει στήν ἐσχατολογική ἀνακεφαλαίωση τῶν πάντων. Εἶναι, λοιπόν, αὐτονόητη ἡ διαχρονική μέριμνα τῆς Ἐκκλησίας γιά τόν ἄνθρωπο, τόν κόσμο καί τήν ἱστορία, ὄχι μόνο τοῦ σήμερα, ἀλλά καί τοῦ ἐγγύς καί τοῦ ἀπώτερου αὔριο. Τήν ἴδια μέριμνα ἐκφράζει καί ἡ θεολογία, ὅταν στήν ἴδια προσοπτική ἐρμηνεύει ὡς αἴτιο τῶν τοπικῶν ἢ διεθνῶν ἀπανθρωπισμῶν, τή διάσταση μεταξύ δόγματος καί ἥθους, ἐνῶ ἐντοπίζει στή ζεύξη τῆς πίστεως μέ τή ζωή, τὸ θρίαμβο τῆς Ἐκκλησίας καί τήν εἰσβολή τῆς αἰωνιότητος στόν ἐπίγειο χρόνο μας. Ἡ ἐνόητα δόγματος καί ἥθους ἀποτελεῖ θεμελιώδη προϋπόθεση τῆς αὐθεντίας καί κριτήριό τῆς ὀρθῆς πορείας τῆς Ἐκκλησίας μας.

Στή ροή αὐτοῦ τοῦ ἐπίγειου, καί ταυτόχρονα ἐκκλησιαστικοῦ χρόνου, ἡ θεολογία καταγράφει τή συνάντηση τῆς ὑπερβατικῆς ἀλήθειας μέ τίς προσωπικές ὑπάρξεις καί τίς τοπικές κοινότητες. Ἐστῶ καί ἂν αὐτές οἱ τελευταῖες ἀνθρωπίνως ἀποστασιοποιούνται συχνά ἀπό τήν ὑπερβατικὴ ἀλήθεια, καί ἀκόμη, ἔστω καί ἂν αὐτὴ ἡ ἀλήθεια χρησιμοποιεῖται, ὄχι σπάνια, ὡς «*ἄλλοθι*» ἀπὸ τήν προσωπικὴ ἢ τὴν κοινωνικὴ πρακτικὴ. Ἐδῶ φαίνεται καθαρά πόσο ἐλεύθεροι εἶναι οἱ πολιτισμοὶ καί ἡ ἱστορία νά παραποιοῦν ἀκόμη καί τόν φυσικὸ νόμο τῆς συνειδήσεως καί νά ἀλλοιώνουν τὸ νόημα τῆς δημιουργίας.

Τὸ «*ἀνθρωπίνως*», πού ἀναφέρθηκε προηγουμένως, ἀνάγεται στήν ἐλεύθερη χρῆση τοῦ αὐτεξουσίου. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἐλεύθερος νά πιστεύει, καί ἐπίσης ἐλεύθερος νά ἀμφισβᾷ, νά ἀπορρίπτει καί νά ἀμφισβῆται. Τὴν ἐλευθερία, αὐτὸ τὸ θεῖο δῶρο καί ἀποκλειστικὰ ἀνθρώπινο προνόμιο, τὸ διαστρέφει καί τὸ παραμορφώνει ἡ ἀνθρώπινη ἀλαζονεία, ἐνῶ πολλές φορές τὸ ὀδηγεῖ ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς λογικῆς, τὸ εὐτελίζει καί τὸ χρησιμοποιεῖ μέ ἐχθρότητα καί μίσος, γιά διώξεις καί φονικούς ἀφανισμούς ἀθῶων, γιά ἐκατόμβες θυμάτων, γιά μαχητικὸ μένος ἐναντίον τῆς πίστεως, γιά ὕβριστικὴ στάση μπροστά στό θέλημα τοῦ Θεοῦ.

Ἡ ἱστορία ἔχει καταγράψει ἀναρίθμητο πλῆθος περιπτώσεων ἀχρειώσεως τῆς ἐλευθερίας, ἀλλὰ ἡ συγκλονιστικότερη ἐμπειρία βιώθηκε ἀπὸ τήν ἴδια τήν Ἐκκλησία, μέσα ἀπὸ διώξεις πού τῆς ἐπέβαλαν οἱ ἐχθροὶ τῆς πίστεως

¹ Ὁ ἱερός Χρυσόστομος σημειώνει: «... καθάπερ ἐξ ἀρχῆς τοῦ πρωτοπλάστου ἀμαρτάντος, ἡ γῆ τὴν κατάραν ἐδέξατο, οὕτω καί ἡμεῖς τοῦ ἀνθρώπου μέλλοντος ἀφανίζεσθαι, καί τὰ ἄλογα κοινωνεῖ τῆς τιμωρίας. Ὡσπερ δὲ εὐδοκμοῦντος τοῦ ἀνθρώπου, καί ἡ κτίσις κοινωνεῖ τῆ τοῦ ἀνθρώπου εὐημερία». Λόγος παρανετικὸς εἰς τὴν εἴσοδον τῆς Ἁγίας Τεσσαροκοστῆς, Ὁμιλία ΚΒ', PG 53, 193, 16-21' καί ἐπίσης TLG, In Genesis XXII, Vol 53, pg 193, In 16-21.

κατά τήν χρονική διαδρομή τῶν δύο χιλιάδων ἐτῶν. Παρά ταῦτα ἡ Ἐκκλησία ἐπέζησε κι οἱ δι-
ώξεις ἀποτελοῦν τόν πιό πολῦτιμο θρίαμβό της.
Ἡ Ἐκκλησία ὑπάρχει, γιά νά ἀγωνιᾷ, νά διδά-
σκει, νά καθοδηγεῖ, νά ποιμαίνει, νά διακονεῖ,
νά συγχωρεῖ, νά σώζει καί νά ἀγιάζει. Αὐτή ἡ ἰδι-
ότυπη «θεσμική» ὑπόστασή της, πού τή διαφο-
ροποιεῖ ἀπό ὅλες τίς ἄλλες θεσμικές λειτουρ-
γίες, ἐμπεριέχει πέρα ἀπό τόν χαρισματικό καί
ἀποφατικό της χαρακτήρα καί τό λογικό πα-
ράδοξο μιᾶς «μωρίας», ἀνάλογος πρός τή «μωρία
τοῦ Σταυροῦ», ἀφοῦ ἡ στάση καί ὁ προσανατολι-
σμός της εὐθυγραμμίζονται πρός μία ὑπερ-λο-
γική πραγματικότητα, δυσνόητη ἢ ἀκατανόητη
γιά τόν χοϊκό ἄνθρωπο, τή «*Βασιλεία τοῦ Θεοῦ*».
Μέ δεδομένη, λοιπόν, μιά τέτοια δέσμευση δέν
μποροῦμε παρά νά ἀποδεχθοῦμε ἀνάλογη προ-
σέγγιση στήν ἔρμηνεία καί τήν κατανόηση τῆς
θεματικῆς μας ἔννοιας, δηλαδή τῆς ἔννοιας τῶν
«πρωτείων», μέ ἄλλα λόγια τῆς θεολογίας τῆς
ἐξουσίας.

Η ΒΙΒΛΙΚΗ ΑΠΟΨΗ

Ἀρχικά ἐνδιαφέρει νά δοῦμε τή βιβλική ἀπο-
ψη, ἀφοῦ ὡς γνωστό τά σχετικά κείμενα ἀπο-
τελεῶν τό βᾶθρο, τό ἔδαφος, πάνω στό ὁποῖο
στήριξε ἡ πατερική γραμματεία τή θεολογία
τῆς Ἐκκλησίας. Τό σημαντικότερο κείμενο ἀνα-
φέρεται στό γνωστό περιστατικό τῶν υἱῶν τοῦ
Ζεβεδαίου, Ἰακώβου καί Ἰωάννη². Ἡ πιό λεπτο-
μερῆς ἀφήγηση καταγράφεται ἀπό τόν Εὐα-
γγελιστή Μάρκο, χωρίς νά λείπουν οἱ σχετικές
ἀναφορές ἀπό τά κείμενα τῶν Συνοπτικῶν. Γιά
τήν κατανόηση τῶν στοιχείων τῆς ἀφηγήσεως
πρέπει νά λάβουμε ὑπόψη μας τή χρονική περι-
όδο κατά τήν ὁποία ἐκτυλίσσονται τά γεγονότα.
Ὁ Ἰησοῦς καί οἱ μαθητές του πορεύονται πρός
τά Ἱεροσόλυμα. Ἦδη ὁ Διδάσκαλος κατά τίς συ-
ζητήσεις του ἀφήνει νά διαφανοῦν προφητικά,
αὐτά πού σύντομα θά ἀκολουθήσουν, δηλαδή
ἡ σύλληψή του, ἡ στάση τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἱερατεῖ-
ου, ἡ ἐγκατάλειψή του ἀπό τοῦς μαθητές του,
τά Πάθη καί ἡ Ἀνάστασή του.

Εἶναι βέβαιο ἀπό τίς ἀντιδράσεις τους ὅτι
καί ὁ Πέτρος καί οἱ δύο προαναφερθέντες
ἀδελφοί, ἴσως δέ καί ἄλλοι ἀπό τοῦς μαθητές
δέν ἔχουν συνειδητοποιήσει πλήρως τήν κρισι-
μότητα τῶν καιρῶν καί κυρίως τή σημασία τῆς

ὑποσχέσεως τοῦ Ἰησοῦ γιά τόν ἐρχομό τῆς Βα-
σιλείας του. Ὅλοι τους ἀνδρώθηκαν στό κλίμα
μιᾶς ἐγκοσμιοκρατικῆς προσδοκίας πού ἀνέ-
μενε τήν ἐκπλήρωση τῶν Γραφῶν μέ τήν ἐξοδο
τοῦ λαοῦ τοῦ Ἰσραὴλ ἀπό τίς ἐθνικές περιπέ-
τειες καί ταπεινώσεις του, τή δικαίωσή του, τήν
ἐκδίωξη τῶν Ρωμαίων ἀπό τήν Ἁγία Γῆ καί τήν
ἐγκατάσταση μιᾶς παγκόσμιας βασιλείας, μέ
τήν ὑποταγή ὅλων τῶν λαῶν στόν ἀναμενόμενο
Μεσσία. Ἔτσι οἱ δύο ἀδελφοί ἀποτολμοῦν νά
πλησιάσουν «κατ' ἴδιαν» τόν Διδάσκαλο καί νά
ὑποβάλουν τό αἴτημά τους· δύο θέσεις ἐξουσί-
ας, δεξιά καί ἀριστερά τοῦ Μεσσία.

Ἡ ἀπάντηση, πέρα ἀπό τήν ἐκπληξη-
παράπονο τοῦ Κυρίου ὅτι δέν κατενόησαν τά
λόγια του, δίδει τό πραγματικό περιεχόμενο τῆς
ἐξουσίας. «*Οἴδατε*», λέει, «*ὅτι οἱ δοκοῦντες ἄρ-
χειν τῶν ἐθνῶν, κατακυριεύουσιν αὐτῶν καί οἱ με-
γάλοι αὐτῶν, κατεξουσιάζουσιν αὐτῶν· οὐχ οὕτως
δέ ἔσται ἐν ὑμῖν, ἀλλ' ὅς ἐάν θέλῃ γενέσθαι μέγας
ἐν ὑμῖν, ἔσται ὑμῶν διάκονος, καί ὅς ἐάν θέλῃ ὑμῶν
γενέσθαι πρῶτος, ἔσται πάντων δοῦλος· καί γάρ ὁ
Υἱός τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἦλθε διακονηθῆναι, ἀλλά
διακονῆσαι, καί δοῦναι τήν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον
ἀντί πολλῶν*»³. Ἡ ἀπάντηση αὐτή τοῦ Κυρίου
ἐμπεριέχει μιά διαπίστωση, μιά ὑπόδειξη καί
μιά πρωτάκουστη ἀλήθεια.

Ἡ διαπίστωση δέν καλύπτει ἀπλά τή συγκε-
κριμένη ἐποχή. Ἀγκαλιάζει τήν κοσμική ἱστο-
ρία, τήν ἀνατέμνει διαχρονικά καί ἀποκαλύ-
πτει μιά ὀδυνηρή κοινωνική παθολογία πού
δέν κολακεύει διόλου τή δομή, τή φύση, τά χα-
ρακτηριστικά καί τή φήμη κάθε θεσμικῆς ἐξου-
σίας. Εἶναι ἀκόμη κι ἡ προφητική ἀποκάλυψη
τοῦ κοινωνικοῦ καί πολιτικοῦ μέλλοντος πού
δέν πρόκειται νά ἀλλάξει ἂν δέν ἀλλάξουν οἱ
προθέσεις καί ἡ ἠθική αὐτῶν πού κυβερνοῦν.
Διαβάζουμε ἀπό τό μεταφρασμένο κείμενο: «*Ξέ-
ρετε ὅτι, αὐτοὶ πού θεωροῦνται ἡγέτες τῶν ἐθνῶν,
ἀσκοῦν ἀπόλυτη ἐξουσία πάνω τους, καί οἱ ἄρχον-
τές τους καταδυναστεύουν τά (ἔθνη)*».

Ἡ ὑπόδειξη ἀκολουθεῖ τή φανέρωση στοῦς
μαθητές μιᾶς διαλεκτικῆς ἀντιθέσεως στή στα-
θερά μόνιμη πρακτική πού σχεδόν ταυτίζει τήν
ἐξουσία μέ τήν καταδυναστευση. Μπροστά σέ
μιά τέτοια πραγματικότητα συνιστάται ἡ ἀπο-
φυγή καταστάσεων πού προκαλοῦν μόνον ὀδύ-
νη καί τραυματικές ἐμπειρίες. Εἶναι ἀκριβῶς

²Περὶσσότερα βλ. Ἰω. Δ. Καραβιδόπουλου, «Ἡ ἡγεσία ὡς διακονία. Σχόλιο στό Μρ 10, 42-45», *Βιβλικές Μελέτες*, Θεσσαλονίκη 1995, σ. 307-312.

³Μάρκ. 10, 42-45.

«σιμείον αντιλεγόμενον»⁴, πού ανατρέπει τήν κρατούσα αυτόνομη δομή και διαχείριση τῆς ἐξουσίας. Γι' αὐτό και δέν ἔχει θέση στήν νέα πραγματικότητα τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Ἡ προτροπή στους μαθητές εἶναι σαφής: «Σ' ἐσᾶς δέν πρέπει νά συμβαίνει αὐτό, ἀλλά ὅποιος θέλει νά γίνει μέγας ἀνάμεσά σας, πρέπει νά γίνει ὑπηρετής σας· και ὅποιος ἀπό σας θέλει νά εἶναι πρῶτος, πρέπει νά γίνει δοῦλος ὄλων».

Τέλος, ἡ ἀλήθεια διατυπώνεται ὡς συμπέρασμα, γιά νά μήν ὑπάρξει οὔτε ἡ ἐλάχιστη ἀμφιβολία, και μάλιστα μέ ἀναφορά τοῦ Κυρίου στό πρόσωπο και τήν ἀποστολή του. Εἶναι φανερό ὅτι οἱ μαθητές συγχέουν τήν ἔννοια τῆς ἐξουσίας μέ μία σειρά προνομίων και ἀξιωματιῶν. Δέν ἔχουν λάβει μέχρι στιγμῆς τόν φωτισμό τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, γι' αὐτό σκέπτονται και ἀντιδροῦν ὡς ἀπλοϊκοί Ἑβραῖοι, μέ γνώμονα τίς συλλογικές, σαφῶς, ἐγκοσμιοκρατικές προσδοκίες τοῦ λαοῦ. Αὐτές τίς προσδοκίες ἔρχεται νά συνταράξει ἡ ἀπροσδόκητη ἀλήθεια: ὅτι «ὁ Υἱός τοῦ ἀνθρώπου δέν ἦρθε γιά νά τόν ὑπηρετήσουν, ἀλλά γιά νά ὑπηρετήσει και νά προσφέρει τή ζωὴ τοῦ λύτρω γιά ὄλους».

Μέ ἓνα τέτοιο συμπέρασμα μαραίνονται και ἐξανεμίζονται ὄλες οἱ προσωπικές φιλοδοξίες πού εἶναι πολύ πιθανό νά ἔτρεφαν οἱ μαθητές. Τελικά, ἡ Βασιλεία τοῦ *Ραββί* ἦταν ἔξω ἀπό τίς προσδοκίες τους, ἀφοῦ τό νόημα τῆς ἐξουσίας σέ ὅποιαδήποτε θεσμική της προοπτική, ἄκουσαν νά συνδέεται μέ τή διακονία, κι ὁ ἀληθινός φορέας της ἔπρεπε νά γίνει διάκονος και ὑπηρετής τῶν ἄλλων. Δέν ἄργησε μάλιστα ἡ ἀποψη αὐτή νά διατυπωθεῖ και ἐπίσημα ἀπό τό στόμα τοῦ Διδασκάλου μπροστά στόν φορέα τῆς ρωμαϊκῆς ἐξουσίας, τόν ἑπαρχο τῆς Ἰουδαίας Πιλάτο, ὅτι «ἡ βασιλεία ἡ ἐμὴ οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου»⁵. Κι ἀκόμη, ἀκολούθησε κι ἡ ἀμφισβήτηση τῆς ἐξουσίας τοῦ ἴδιου τοῦ ἡγεμόνα, ὅταν μέ τήν ἀναφορά της στόν Θεό, χαρακτηρίσε δοτή τήν ἐξουσία τοῦ Πιλάτου, και τόν ἴδιο οὐσιαστικά ἀνάξιο διαχειριστή της. «Οὐκ εἶχες ἐξουσίαν οὐδεμίαν κατ' ἐμοῦ, εἰ μή ἦν σοι δεδομένη ἀνωθεν· διά τούτο ὁ παραδιδούς μέ σοι μείζονα ἁμαρτίαν ἔχει»⁶. Μέ τήν ἀναφορά ὅμως αὐτή θά ἀσχοληθοῦμε ἀργότερα. Ἐδῶ δύο λόγια μόνο γιά νά κλείσουμε τή βιβλική ἀποψη.

Στήν νέα περίοδο τῆς ἱστορίας, πού ἐγκαινι-

άζεται μέ τήν ἐνσάρκωση τοῦ Θεοῦ Λόγου, τήν κάθοδο τοῦ Παρακλήτου και τή φανέρωση τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ἐξουσία, μέ ὅποιαδήποτε μορφή της, χωρίς καμιά ἀπολύτως ἐξαίρεση, πρέπει νά βιώσει κατὰ τούς λόγους και τό παράδειγμα τοῦ Κυρίου τό περιεχόμενο τῆς προσφοράς και τῆς διακονίας, μέ πνεῦμα θυσίας πρὸς τούς ἄλλους. Κάθε θεσμικό ἀξίωμα δέν μπορεῖ και δέν πρέπει νά ἀσκεῖται ὡς πηγὴ δυνάμεως και γοήτρου, ἀλλ' ὡς ἔκφραση ἀποστολῆς διακονίας⁷. Φυσικά, ἡ ἀνθρώπινη ἀδυναμία ὑποκύπτει συχνά στόν πειρασμό τῆς καταχρήσεως και τῆς φιλοδοξίας, ἀλλ' ἡ συναίσθηση τῆς εὐθύνης και ἡ ἰδιότητα τοῦ πιστοῦ Χριστιανοῦ ἐμπεριέχουν δυνάμεις γιά τήν ὑπέρβαση τῆς ἀδυναμίας.

Ἡ ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

Οἱ ἀπαρχές ὀργανώσεως τῆς Ἐκκλησίας ἐντοπιζονται στό κείμενο τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων. Εἶναι γεγονός ὅτι μετά τήν Πεντηκοστή ἡ αὐξηση «τοῦ πλήθους τῶν πιστευσάντων» αὐξησε και τή μέριμνα τῆς Ἐκκλησίας γιά τό ποιμνιό της. Ἡ μέριμνα αὐτή ἐπέβαλε τήν ἐκλογή τῶν ἑπτὰ διακόνων, μέ ἀρχικά ἀποκλειστικό ἔργο,

⁴ Λουκ. 2, 34.

⁵ Ἰωάν. 18, 36.

⁶ Ἰωάν. 19, 11.

⁷ Βλ. Ἰω. Δ. Καραβιδόπουλου, «Ἡ ἡγεσία ὡς διακονία. Σχόλιο στό Μρ 10, 42-45», *Βιβλικές Μελέτες*, Θεσσαλονίκη 1995 σσ. 310, 311.

τό «*διακονεῖν τραπέζαις*»⁸. Ἐξάλλου προβλήματα ὀργανώσεως, μέ εὐθύνης λήψεως σοβαρῶν ἀποφάσεων, ἦταν φυσικό νά ἀνακύπτουν καθημερινά, καί οἱ Ἀπόστολοι μέ τούς Πρεσβυτέρους ἔπρεπε νά φροντίζουν γιά τήν ἐπίλυσή τους. Ἐνα τέτοιο πρόβλημα διαχειρίστηκε ἡ Σύνοδος τῶν Ἱεροσολύμων, ὅταν ἡ διακονία καί ἡ ἱεραποστολή πρός τούς ἐθνικούς ἐπέβαλαν λήψη φιλάνθρωπων μέτρων, καί μέ τήν παρέμβαση τοῦ Πέτρου, παράκαμψη τῶν σκληρῶν ἰουδαϊκῶν δεσμεύσεων πού εἶχαν προτείνει πιστοί, πρῶν Φαρισαῖοι⁹.

Ἡ διακονική ἀποστολή καί φύση τῆς Ἐκκλησίας παγιώθηκε ἔκτοτε καί στάθηκε κριτήριο τῆς γνησιότητάς της. Ἄς σημειωθεῖ δέ ὅτι ἡ ἐσωτερική ὀργάνωση τῆς Ἐκκλησίας δέν πραγματοποιήθηκε κάτω ἀπό ὁμαλές συνθήκες, ἀλλά μέσα ἀπό δραματικές συγκρούσεις καί περιπέτειες τόσο κατά τήν περίοδο τῶν διωγμῶν ὅσο καί κατά τίς φάσεις ἀντιθέσεων ἀνάμεσα σ' αὐτήν καί τήν πολιτική ἐξουσία, ἀκόμη καί αἰῶνες μετά τήν ἀναγνώριση τοῦ Χριστιανισμοῦ ὡς ἐπίσημης θρησκείας τῆς αὐτοκρατορίας.

Εἶναι ἰδιαίτερα σημαντικό νά παρατηρήσουμε ὅτι τό διακονικό ἔργο τῆς Ἐκκλησίας ἰσχυροποιήθηκε καί ἐκφράστηκε κατά τή βυζαντινή περίοδο, ὅταν ἡ Ἐκκλησία συνάντησε στό πρόσωπο εὐσεβῶν αὐτοκρατόρων τή βούληση γιά πνευματική συνεργασία, μέ σκοπό τήν «*εἰρήνην καί εὐδαιμονίαν τῶν ὑπηκόων*». Σέ μιά θαυμάσια Ὀμιλία του ὁ ἱερός Χρυσόστομος θέτει τό αἰφνιδιαστικό ἐρώτημα: «*εἰπέ μοι, τί ἐστὶν ἄρχοντας ἴδιος; ἄρα οὐχί τό ὠφελεῖν τοὺς ἀρχομένους καί εὐεργετεῖν; Τί οὖν, ἂν τοῦτο μὴ γένηται; πῶς ἑτέρουσ ὠφελήσει ὁ ἑαυτὸν μὴ ὠφελήσας; ὁ μυρίας ἔχων τυραννίδας ἐν τῇ ψυχῇ τῶν παθῶν πῶς τὰς ἑτέρων ἐκκόψει;*»¹⁰. Μερικούς αἰῶνες ἀργότερα ὁ Πατριάρχης Φώτιος θά παρατηρήσει: «*Ἀρχοντας γάρ ὡς ἀληθῶς μὴ τῆς ἰδίας μόνον σωτηρίας ποιεῖσθαι φροντίδα, ἀλλά καί τὸν ἐμπιστευ-*

θέντα λαόν τῆς ἰσῆς προνοίας καί εἰς τὴν αὐτὴν τῆς θεογνωσίας χειραγωγεῖν τε καί προσκαλεῖσθαι τελειότητα»¹¹. Ἔτσι στή συνείδηση τῆς αὐτοκρατορίας μορφοποιεῖται μιά «πολιτική θεολογία» πού ἀπετέλεσε ἐκφραση καί προσδοκία τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πληρώματος γιά τό ἰδεῶδες τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας.

Στὴν κατεύθυνση αὐτή ἡ συμβολή τοῦ Μεγάλου Φωτίου λειτούργησε ἀποφασιστικά. Ἡ παιδεία, τό πλῆθος τῶν πολιτικῶν ἀξιωματῶν στὰ ὁποῖα διακρίθηκε, καί βέβαια οἱ ἐμπειρίες ἀπὸ τὴν μακρὰ περίοδο ἐπικοινωνίας μέ διακεκριμένες πολιτικές προσωπικότητες ἐντὸς τῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλά καί σέ ξένες χώρες καί ἐπίσης ἡ γνώση τῶν μηχανισμῶν ἀσκίσεως τῆς αὐτοκρατορικῆς ἐξουσίας, τὸν ὀδήγησαν στήν καταγραφή τῶν ὀρίων καί εὐθυνῶν της, καί τό πιὸ σημαντικό, στή διάκρισή της ἀπὸ τὴν πατριαρχική ἐξουσία. Τό κείμενο τῆς «*Εἰσαγωγῆς*»¹², ἐνὸς σπουδαίου νομοκανονικοῦ ἔργου πού συντάχθηκε κατά τίς ὑποδείξεις τοῦ Μεγάλου Φωτίου, τὴν περίοδο τῆς δευτέρας πατριαρχίας (879-886), ἀναφέρεται στή διάκριση τῶν δύο ἐξουσιῶν: «*Τῆς πολιτείας ἐκ μερῶν καί μορίων ἀναλόγως τῷ ἀνθρώπῳ συνισταμένης, τὰ μέγιστα καί ἀναγκαιότατα μέρη βασιλεὺς ἐστὶ καί πατριάρχης. Διὸ καί ἡ κατά τὴν ψυχὴν καί σῶμα τῶν ὑπηκόων εἰρήνη καί εὐδαιμονία, βασιλείας ἐστὶ καί ἀρχιερωσύνης ἐν πᾶσι ὁμοφροσύνη καί συμφωνία*»¹³. Ἡ δέ «ἐκ τοῦ Θεοῦ» προέλευση τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας ἀναγνωρίζεται ἀπὸ αὐτό τό Προόμιον τῆς Εἰσαγωγῆς¹⁴. Ἐπίσης στίς Ὀμιλίαι καί τίς Ἐπιστολές του ἡ αὐτοκρατορική ἐξουσία χαρακτηρίζεται «*θεοστεφής*», «*θεοφροσύνητος*», «*θεοκυβέρνητος*», καί ὁ αὐτοκράτορας «*φιλάνθρωπος*», «*στίλη ὀρθοδοξίας*», «*θεοστίρικτος*», «*θεοπρόβλητος καί θεοφιλέστατος*»¹⁵. Τέλος, στήν Ἐπιστολή του πρός τὸν Μιχαήλ, τὸν ἄρχοντα Βουλγαρίας, μέ τὸν τίτλο: «*Τί ἐστὶν ἔργον Ἀρχοντος*»¹⁶, ὁ μέγας αὐτός Πατριάρχης ὑποδεικνύ-

⁸ Πράξ. 6, 1-7.

⁹ Ὁπ. π., 15, 1-29.

¹⁰ Ἰω. Χρυσόστομος, *Εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων*, Ὀμιλία 52,5, PG 60, 366.

¹¹ Φωτίου, *Ἐπιστολαί Α'* 6, 220.

¹² Παρότι στήν βιβλιογραφία συχνά ὁ ὄρος ἀπαντᾷ μέ τό ὄνομα «Ἐπιναγωγῆ», τό ὀρθό εἶναι: *Εἰσαγωγῆ*. (βλ. Ἐπιναγωγῆ τοῦ Νόμου ἐν τῇ ἐκδόσει C. E.Z. von Lingenthal, *Jus Graecoromanum*, (ἐπιμελεῖα Ἰω. καί Π. Ζέπου), Αθήναι 1931.

¹³ *Εἰσαγωγῆ* 3, 242.

¹⁴ «Ὁ ποιήσας πάντα Θεός... εἰσάγων τὴν τῆς μᾶς δεσποτείας καί ἐνιαίας μοναρχίας κυριότητά τε καί ἐξουσίαν, οὐ προσωπικὴν δέ μοναρχίαν ἠνίκατο, ἀλλὰ τὴν τρισυπόστατον δεσποτείαν ἐμηνύσατο... Καί τοῦτο ἐκ τῆς φυσικῆς μοναρχίας καί τριαδικῆς δεσποτείας ἡ ἡμετέρα βασιλεία θεῶς πως καί ἀπορρήτως μνηθεῖσα, ἐπὶ τὴν τοῦ ἀγαθοῦ καί σωστικῶς νομῶν ἀνάληψιν καί ἀγῶρευσιν μετά πολλῆς σπουδῆς καί ἐπιμελείας διηγέρθη καί διανέστη» σ. 237.

¹⁵ βλ. λεπτομέρειες Β. Τ. Γιούλτση, *Θεολογία καί διαπροσωπικαὶ σχέσεις κατὰ τὸν Μέγα Φώτιον*, Θεσσαλονίκη 1974, σ. 140.

¹⁶ Αὐτόθι σσ. 144 κ. ἐξ. Εἰδικότερα βλ. Β. Laourdas, «A New Letter of Fotius to Boris», *Ἑλληνικά* 13(1959) 263-265.

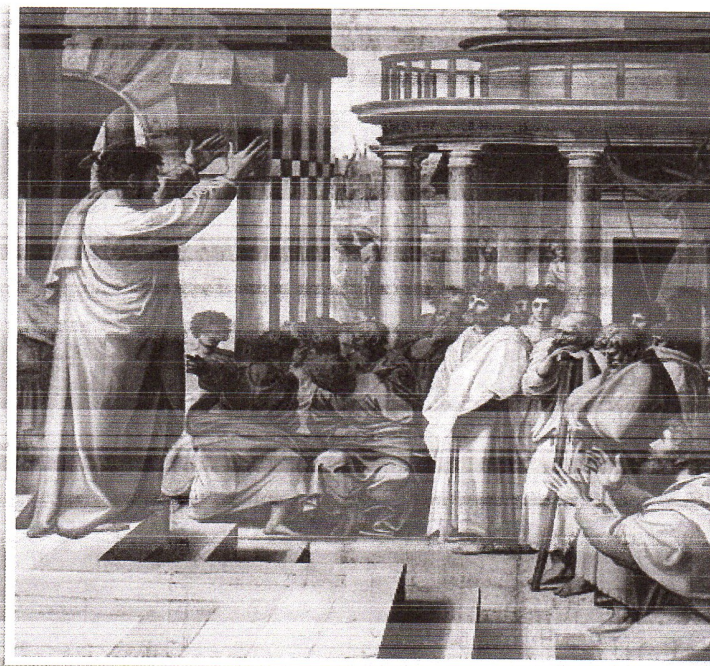

ει έναν κώδικα πολιτικής ήθικης μέ βάση τήν ὀρθόδοξη πνευματικότητα, προκειμένου ὁ νεοφώτιστος ἡγεμόνας νά βιώσει τό «ἐνθεον ἦθος» καί νά καταστεί ἄξιος τῆς ἐξουσίας πού τοῦ ἐμπιστεύθηκε ὁ Θεός¹⁷.

Γιά τήν συγκεκριμένη περίπτωση, στό κείμενο τῆς Ὁμιλίας τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου, πού ἀναφέρθηκε προηγουμένως, διαπιστώνουμε τήν ὑπαρξη μιᾶς ἀπλοϊκῆς, ἀλλά πολύ πειστικῆς ἐπιχειρηματολογίας, πού συνδέει ἀδιάσπαστα τήν ἄσκηση ὄλων τῶν μορφῶν τῆς ἐξουσίας, μέ τήν κάθαρση τῆς ψυχῆς καί τήν πνευματική οἰκοδομή. Λέει, λοιπόν, ὁ ἱερός πατήρ: «Εἰσὶν ἄρχοντες, ἑαυτῶν ἄρχοντες. Διά τρία γάρ εἰσὶν, ψυχῆ, οἰκία πόλει, οἰκουμένη... Δεῖ τοίνυν τόν μέλλοντα ἐπιστῆσεσθαι οἰκίας, καί καλῶς αὐτήν οἰκοδομήσειν, πρότερον τήν ψυχὴν τήν ἑαυτοῦ ρυθμίζειν· οἰκία γάρ αὐτοῦ ἐστίν· εἰ δέ τήν ἑαυτοῦ μή δύναιτο, ἔνθα μία ψυχῆ, ἔνθα κύριος αὐτός, ἔνθα ἀεὶ σύνεστιν ἑαυτῷ, πῶς τοὺς ἄλλους οἰκοδομήσει; Ὁ τὴν ψυχὴν τήν ἑαυτοῦ ρυθμίσαι δυνάμενος, καί τό μὲν ποιῶν ἄρχειν, τό δέ ἄρχεσθαι, οὗτος καί οἰκίαν δυνήσεται· ὁ δέ οἰκίαν καί πόλιν· ὁ δέ καί πόλιν, καί οἰκουμένην. Εἰ δέ ψυχὴν οὐκ ἂν δύναιτο, πῶς οἰκουμένην δυνήσεται;»¹⁸.

Σημαντικό ἐπίσης πρόβλημα εἶναι καί ἡ στάση τοῦ πιστοῦ ἔναντι τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Ἡ στάση αὐτή, ἀλλά καί ἡ διάκριση τῶν δύο ἐξουσιῶν ἔχει πλήρως διευκρινισθεῖ ἀπό τή σχετική μέ τό «νόμισμα τοῦ κήνσου» ἀπάντηση τοῦ Χριστοῦ. Τό «ἀπόδοτε οὖν τά τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι καί τά τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ»¹⁹ περιορίζει τήν κρατική ἐξουσία στά ὅρια τοῦ κόσμου καί ταυτόχρονα ἐπιβεβαιώνει τόν συμβατικό καί πεπερασμένο χαρακτήρα της, χωρίς νά ἀμφισβητεῖ τή σημασία της γιά τήν ἐπίγεια ζωή.

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος συμβουλεῖ τοὺς Χριστιανούς νά ὑποτάσσονται στίς «ὑπερέχουσες ἐξουσίες», ἐπειδή κάθε μορφή τους προέρχεται ἀπό τόν Θεό. Δέν ἀποδίδει ὁμως σ' αὐτές χαρακτήρα ἀγιότητας, ἀλλά ἀπλά χρησιμότητα στήν ἀντιμετώπιση τῶν ἀρνητικῶν καταστάσεων τοῦ κόσμου. Ἔτσι ἡ ἔννοια τῆς ἐξουσίας, μέ τόν κοσμικό καί πεπερασμένο χαρακτήρα της, παραμένει σέ μιᾶ ἐπικουρική τροχιά κατά τήν προσπάθεια βελτιώσεως τοῦ κόσμου²⁰. Ἡ πραγματική μεταμόρφωση τοῦ κόσμου εἶναι δυνατή

μόνον, ὅταν ἐλευθερωθεῖ ὁ ἄνθρωπος ἀπό τήν ἐξουσία τῶν παθῶν καί τοῦ θανάτου, ὅταν μέ τήν οἰκείωση τῶν δωρεῶν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐγκαταλείψει τήν κατάσταση τοῦ «παρά φύσιν» καί στραφεῖ στήν ἐπανοικείωση τοῦ «κατά φύσιν», μέ σταθερό προσανατολισμό πρὸς τή θέωση, στό «ὑπέρ φύσιν».

Στήν πατερική παράδοση εἶναι δεδομένη ἡ πρόθεση καί ἡ μέριμνα τῆς Ἐκκλησίας νά ὀδηγήσει τοὺς πιστούς - καί βέβαια δέν διαφοροποιεῖται ἡ στάση της ἔναντι τῶν πιστῶν ἀρχόντων - στή μετάνοια καί τήν ἄσκηση τῶν ἀρετῶν. Ἡ εὐθύνη ἀπομακρύνσεως ἀπό τήν ψυχὴ τοῦ πιστοῦ τῶν ἁμαρτιῶν καί τῶν παθῶν καί ὁ ἀγώνας γιά τή μείωση τῶν στιγμῶν τῆς πτώσεως, δέν ἀπαλλάσσει κανέναν εἴτε αὐτός εἶναι ὑπὲρ φύσιν εἴτε εἶναι ἄρχοντας. Χωρίς, λοιπόν, νά ἐπιθυμεῖ ἡ Ἐκκλησία μιᾶ ἐμμεση ὑπαγωγή τῆς πολιτικῆς στήν ἐκκλησιαστική δικαιοδοσία, ἐνδιαφέρεται μέ τή χάρη τῶν μυστηρίων νά ἀγιάσει καί νά ἀνακαινίσει κάθε πιστό καί ὅλο τόν κόσμο, ἐπανασυνδέοντάς τον μέ τήν πρόνοια τοῦ Θεοῦ

¹⁷ Β. Τ. Γιούλτσι, ὁ. π., σσ. 150-157.

¹⁸ Ἰω. Χρυσοστόμου, *Εἰς τὰς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων*, Ὁμιλία 52,5, PG 60, 366.

¹⁹ Ματθ. 22, 20-21.

²⁰ Πρβλ. Γ. Ι. Μαντζαρίδη, *Χριστιανική Ἠθική II*, Θεσσαλονίκη 2003, σσ. 427-429.

καί μεταγγίζοντάς του τό πνεῦμα τῆς καταλλαγῆς μέ τούς «ἄλλους», τή θυσία καί τήν ἀγάπη πρὸς τόν «πλησίον», πού εἶναι «ὁ ἀδελφός ἐν Χριστῷ». Ἡ κίνηση αὐτή μαρτυρεῖ τήν αὐθεντικότητα τοῦ πιστοῦ σέ ὅποιαδήποτε σχέση μέ τήν ἐξουσία καί ἀποκαλύπτει τήν ἐπίγνωση τῆς εὐθύνης του γιά τή μεταμόρφωση τοῦ κόσμου.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στή διάρκεια τῆς δισχιλιετοῦς πορείας τῆς ἡ Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία ἀπέφυγε τόν μεσαιωνικό πειρασμό τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας καί παράλληλα δέν ὑπέδειξε ἠθικά, οἰκονομικά ἢ κοινωνικά συστήματα, προκειμένου νά λύσει ὑφιστάμενα κοινωνικά προβλήματα. Πρέπει δέ νά σημειωθεῖ ὅτι καί ἡ ἄποψη πού πρόσφατα προβάλλεται μέ ἔμφραση ἀπό μιά μερίδα διανοουμένων καί θρησκευομένων πολιτικῶν, ὅτι δηλαδή ἡ Ἐκκλησία ἀποτελεῖ θεσμική ἐξουσία ἢ κοινωνική αὐθεντία ἀνάλογη τῶν ἄλλων θεσμικῶν ἐξουσιῶν, ὅπως λ.χ. τῆς πολιτικῆς ἢ τῆς οἰκονομίας, δέν μπορεῖ νά δικαιωθεῖ μέ βάση τούς λόγους, τή θυσία τοῦ Κυρίου²¹ καί τή γενικότερη ἐκκλησιαστική παράδοση.

«Ἡ Ἐκκλησία δέν σώζει τόν κόσμο ἐπιβάλλοντας σέ αὐτόν τίς ἀρχές τῆς, ἀλλά προσλαμβάνοντάς τον στήν καινή κτίση. Ὁ ρόλος τῆς δέν εἶναι ἀνταγωνιστικός οὔτε μεταρρυθμιστικός, ἀλλά μεταμορφωτικός καί ἀνακαινιστικός. Δέν ἀντιπαρτάσσει δικό της πολιτικό σύστημα, δική της κοινωνική διδασκαλία ἢ ἀκόμα δικό της σύστημα ἠθικῆς... Τό πνεῦμα τῆς Ἐκκλησίας καί ἡ πνευματική ζωή τῶν μελῶν τῆς εἶναι ἡ δύναμη πού μπορεῖ νά μεταμορφώσει καί νά ἀνακαινίσει ὁλόκληρο τόν κόσμο. Στή βάση αὐτῆν μποροῦν νά θεμελιωθοῦν καινούργιες θεωρήσεις τῆς πολιτικῆς καί τῆς κοινωνικῆς ζωῆς... Χωρίς τή βάση αὐτῆν καί οἱ τελειότεροι πολιτισμοί παραμένουν στοιχεῖα αὐτοῦ τοῦ κόσμου πού ἀδυνατοῦν νά λυτρώσουν τόν ἄνθρωπο.»²²

Οἱ παρατηρήσεις αὐτές ἐκπροσωποῦν στό σύνολό τους τή θεολογία τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ Ἐκκλησία ὁμως στήν πορεία τῆς ἔρχεται συχνά σέ ἀντιπαράθεση μέ πλῆθος προβληματισμῶν καί ἀδιεξόδων πού δημιουργεῖ ἢ αὐξοῦσα ἐκκοσμίκευση, ἢ ἀναπόφευκτη μεταμόρφωση τῆς κρατικῆς ἐξουσίας καί τό ἀνθρώπινο στοιχεῖο τῆς ὑπερβολῆς καί τῆς φιλοδοξίας. Ἦδη ἡ ἱστορία ἔχει σημειώσει στό παρελθόν σοβαρές παρεμ-

βάσεις τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας στήν ἐκκλησιαστική ζωή μέ ἐπικίνδυνες πρωτοβουλίες ἀκόμη καί Χριστιανῶν αὐτοκρατόρων εἰς βάρος τῆς κανονικῆς τάξεως καί τῆς δογματικῆς ἀλήθειας. Ἡ περίοδος λ.χ. τῆς εἰκονομαχίας ἀνάγκασε τήν Ἐκκλησία νά ἀντιδράσει μέ ὅλες τίς δυνάμεις τῆς προκειμένου νά διασφαλίσει τά ὄρια τῶν ἀρμοδιοτήτων τῆς καί νά ὑπομνήσει στήν κρατική ἐξουσία τόν πολιτειακό της ρόλο. «Οὐ βασιλέων ἐστὶ νομοθετεῖν τῇ Ἐκκλησίᾳ... βασιλέων ἐστὶν ἡ πολιτική εὐπραξία· ἡ δέ ἐκκλησιαστική κατάσταση, ποιμένων καί διδασκάλων»²³, γράφει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός.

Ἄλλοτε, πάλι, ἡ κρατική ἐξουσία ἐπεχείρησε νά ἀπολυτοποιηθεῖ σέ θεσμικό ἐπίπεδο, νά ὑφαρπάξει ἱεροκρατικές ιδιότητες καί νά ὑποκαταστήσει τούς ἄλλους θεσμούς, ἀλλά καί αὐτήν τήν Ἐκκλησία. Οἱ κάθε λογῆς ὀλοκληρωτισμοί κι οἱ ἀποθεώσεις τῶν ἡγεμόνων ὑπῆρξαν γιά τήν Ἐκκλησία περίοδοι διωγμῶν καί μαρτυρίου, ἀλλά δέν ἐπέτυχαν νά τήν ἀφανίσουν. Μάλιστα ἐνίσχυσαν καί ἰσχυροποίησαν τή βούλησή τῆς στή διακονία καί στήριξη τοῦ διωκόμενου ποιμνίου τῆς καί αὗξησαν τό νέφος τῶν μαρτύρων τῆς.

Μέ ἀφετηρία τή βυζαντινή περίοδο καί στή συνέχεια κατά τή διάρκεια διαμορφώσεως σχέσεων εἰρηνικῆς συνυπάρξεως ἢ ἀνοχῆς μεταξύ Ἐκκλησίας καί Πολιτείας κατά τούς νεότερους χρόνους, ἡ Ἐκκλησία ἀπέκτησε προνόμια καί νέους κοινωνικούς ρόλους, πού διεύρυναν τή διακονία, ἀλλά καί τήν ἐξουσία τῆς στήν κοινωνία. Ἦδη ἓνα πλῆθος καθιερώσεων, παρά τήν αὐξοῦσα ἐκκοσμίκευση ἐπέβαλε τό ἐκκλησιαστικό πνεῦμα σέ πολλούς τομεῖς τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, δημιούργησε ὁμως καί πειρασμούς ὑπερβάσεων μέ σοβαρές συνέπειες γιά τό γόπτρο τῆς Ἐκκλησίας στόν σύγχρονο κόσμο. Τά φαινόμενα αὐτοῦ τοῦ εἴδους προέρχονται πάντοτε ἀπό τή παράχρησι τῆς ἐξουσίας, τίς ὑπερβολές τοῦ ἀνθρώπινου παράγοντα καί τή διάσταση μεταξύ ἐξουσίας καί διακονίας, μοιραῖα ὁμως πλήττον τόν κύρος τῆς Ἐκκλησίας, χωρίς ἡ ἴδια νά εὐθύνεται. Ἀκριβῶς γι' αὐτό ἡ διακονία ἀξιωματῶν στήν Ἐκκλησία δέν προϋποθέτει ἀπλά, ἀλλά ἀπαιτεῖ πνεῦμα ταπεινώσεως καί θυσίας κατά τό πρότυπο τοῦ Κυρίου, ὁ ὁποῖος «οὐκ ἦλθε διακονηθῆναι, ἀλλά διακονῆσαι, καί δοῦναι τήν ψυχὴν αὐτοῦ λύτρον ἀντί πολλῶν». ■

21 Πρβλ. Γ. Ἰ. Μαντζαρίδη, *Χριστιανική Ἠθική Ι*, Θεσσαλονίκη 2002, σσ. 57 κ. ἑ.

22 Ὁπ. π., σσ. 58-59.

23 Ἰω. Δαμασκηνοῦ, *Περὶ εἰκόνων* 2,12, PG 94, 1296CD.